

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЕКСПРЕСИВИ І КОМУНІКАТИВИ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті проводиться аналіз традиційних підходів до вивчення фразеологічних одиниць експресивно-комунікативного характеру та аргументується представлення їх як єдиного функціонального поля фразеологічних експресивів та комунікативів.

Ключові слова: фразеологічні експресиви і комунікативи, вигуківі фразеологічні одиниці, комунікативні формули, прагматичні фразеологізми, ідіоматичне карбування мови, шаблонна мова, конвенційність, функціональна специфіка, експресивність, експресивна та комунікативна функції мови.

The article deals with the evaluation of traditional approaches to the study of expressive and communicative idioms and argues their description as a unit functional field of phraseological expressives and communicatives.

Key words: expressive and communicative idioms, interjectional idioms, communicative formulas, idiomatic embossing of the language, stereotyped language, conventionality, functional specificity, expressivity, expressive and communicative functions of language.

В статье анализируются традиционные подходы к изучению фразеологических единиц экспрессивно-коммуникативного характера и аргументируется представление их как единого функционального поля фразеологических экспрессивов и коммуникативов.

Ключевые слова: фразеологические экспрессивы и коммуникативы, междометные фразеологические единицы, коммуникативные формулы, прагматические фразеологизмы, идиоматическое формирование языка, шаблонный язык, конвенциональность, функциональная специфика, экспрессивность, экспрессивная и коммуникативная функции языка.

В мові існує велика кількість речень, які не будуються заново у процесі мовлення, а повторюються і відтворюються, зберігаючись в пам'яті носіїв мови. Їх відтворюваності сприяє повне або часткове переосмислення компонентного складу, образність, закріпленість за певними життєвими ситуаціями, функціональна фіксація, експресивність, почасти жартівливий та іронічний характер, різне стильове забарвлення, наявність культурно-національного конотативного компоненту: *(Ach), du kriegst die Tür nicht zu! Abwarten und Tee trinken! Du kannst mich am Abend besuchen! Das fängt ja gut an! So schnell schießen die Preußen nicht! Demnächst in diesem Theater; Ab nach Kassel!* Такі фразеологізовані речення активно використовуються в живому розмовному мовленні і виступають цікавим лінгвістичним, соціолінгвістичним і психолінгвістичним феноменом як за походженням, так і за особливостями функціонування та давно привертають увагу лінгвістів.

Щодо сучасного розвитку фразеологічної системи німецької мови Г.Бургер зазначає, що в наш час відбувається епохальний перерозподіл фразеологічного матеріалу і основна роль у цьому процесі відводиться засобам масової комунікації. З одного боку спостерігається небачене поширення «класичної» фразеології, а з іншого – у цих же засобах масової комунікації (передусім бульварна сфера та приватне телебачення, а сьогодні це зауваження, на наш погляд, поширюється зі ще більшою очевидністю і на Інтернет) на передньому плані з'являються такі шари фразеології, які до цього часу розглядалися як розмовні, непридатні для публічних текстів [19, с.131-132]. З огляду на зазначені тенденції вважаємо **актуальним** дослідження проникнення і функціонування експресивної та комунікативно спрямованої фразеології у різних за своєю специфікою жанрах Інтернет-комунікації.

Огляд наукової літератури як радянського періоду, так і сучасних вітчизняних та зарубіжних студій показує, що історія досліджень цих фразеологічних одиниць (ФО) налічує багато гетерогенних підходів. Тому нашою **метою** є детальний аналіз існуючих концепцій вивчення стійких фраз (зокрема стійких фраз неприслівного і нецитатного характеру) та відповідної термінології і визначення на їх основі окремого класу фразеологічних одиниць та його функціональних характеристик в рамках сучасних прагмалінгвістичних концепцій.

У вітчизняному мовознавстві стійкі фрази німецької мови вивчали О.Д.Райхштейн, С.Є.Ісабеков (приказки), Л.Ф.Козирева (в контексті), М.В.Гамзюк (вигуківі фразеологічні одиниці в діахронічному аспекті; емотивна фразеологія); на матеріалі англійської мови – О.В.Кунін, Д.І.Квеселевич, Н.В.Поліщук, О.Ю.Вікторова, французької мови – А.Г.Назарян, В.Г.Гак, української мови – Г.Т.Кузь, Л.В.Куценко, П.С.Дудик; в російському мовознавстві ще з радянського періоду бере початок «теорія неподільного

речення» – Г.В.Валімова, В.Ю.Мелікян, О.К.Кожина та ін.

Різні підходи та принципи класифікації спричинились до появи багатьох паралельних термінів – «стійкі фрази», «стійкі речення», «комунікативні формули», «рутинні формули», «приказки», «вигуківі фразеологізми», «комунікативи», «комунікеми», «релятиви», «неподільні речення», «ідіоматичні речення», зокрема навіть таких, що суперечать один одному – «*sprichwörtliche Satzredensarten*» у І.І.Чернишової, «*sprichwörtliche Formeln*» у Л.Рьоріха та «приказки» – стійкі фрази *неприслівного* та нецитатного характеру у С.Є.Ісабекова та ін., які охоплюють часто лише певну частину цих негомогенних, проте функціонально споріднених одиниць.

У вітчизняному мовознавстві ще з середини минулого століття за більшою частиною досліджуваних одиниць закріпився термін «вигуківі фразеологічні одиниці» (ВФО), який виник в результаті класифікації фразеологізмів за частинами мови. Слід зауважити, що статус вигуків в системі частин мови неоднозначний і до них часто зараховують різнопланові явища. ВФО німецької мови у кандидатській дисертації досліджує М.В.Гамзюк (діахронічний аналіз). Фразеологічні одиниці, які автор охоплює цим терміном, свідчать про тлумачення поняття «вигуківий» («междометный») не в значенні вигуку як частини мови, а виключно з огляду на інтонаційне оформлення фраз, розглядаються також і питальні за структурою речення – *Wie kommt Saul unter die Propheten? Woher nehmen und nicht stehlen?* [4]. В.Фляйшер відмовляється від окремого розгляду вигуківих фразеологізмів, зауважуючи, що мова йде про комунікативні фразеологізми зі структурою речення [25, с. 130]. Критичні зауваження висловлювали і інші науковці.

Спірною є також калька з німецької «комунікативна формула» («kommunikative Formel») і охоплення під цим поняттям усіх релевантних для нашого дослідження фразеологізмів з огляду на виконувани ними функції. Терміни «стійкі фрази» та «стійкі речення» слід відхилити, зважаючи на дослідження останніх років, які показали, що стійкість фразеологічних одиниць є досить відносною величиною [31; 24].

Ми пропонуємо для функціонального аналізу стійких фраз *неприслівного* і нецитатного характеру термін «фразеологічні експресиви і комунікативи» (далі – ФЕіК), яким підкреслюються як одна з суттєвих характеристик цієї категорії фразеологізмів – функціонально-прагматична стійкість, так і повне чи часткове переосмислення компонентного складу та їх синтаксична оформленість у вигляді речень як мінімальних одиниць комунікації. **Новизною** нашого дослідження є представлення цих одиниць як єдиного функціонального поля, що являє собою індуктивний синтез наведених нижче існуючих підходів і, на наш погляд, дозволяє найадекватніше проаналізувати ці мовні феномени.

У вітчизняному мовознавстві радянського періоду конвенціалізовані речення експресивного характеру в німецькій мові рідко були предметом системних досліджень. За винятком робіт О.Д.Райхштейна, Л.Ф.Козирєвої і кандидатської дисертації С.Є.Ісабекова, ці мовні феномени як такі, що традиційно розглядалися в межах фразеології в широкому розумінні, тобто як пограничні явища, лише оглядово згадувались в контексті «власне фразеологічних» досліджень. Серед українських мовознавців М.В.Гамзюк проводить діахронічне дослідження ВФО та визначає місце цих одиниць в концепції емотивності німецької фразеології [4; 8]. На нашу думку, зауваження О.Д.Райхштейна у статті «Zur Analyse der festgeprägten Sätze im Deutschen» (1973) про те, що ця група фразеологізмів випадала з поля зору більшості фразеологічних концепцій і належить до найменш досліджених [30, с. 212], залишається, з деякими застереженнями, актуальним і сьогодні як для вітчизняного, так і для німецького мовознавства.

Серед досліджуваних О.Д.Райхштейном стійких фраз найбільш релевантним для нашого аналізу є розряд приказок, які вчений визначає як літературно-розмовні, побутово-розмовні і просторічні всебічно стійкі фрази, здатні виражати тільки «окремий» зміст, тобто застосовуються щодо одиничних, конкретних ситуацій: *Mein Gott! Da lachen ja die Hühner!*. Міркування О.Д.Райхштейна щодо семантики цих одиниць видаються нам не зовсім чіткими, зокрема оперування поняттям «суб'єктивно-модального переосмислення» при розмежуванні характеризуючих і емоційно-модальних фраз, в ході якого він зараховує до перших такі категорії як «знання», «достовірність чи недостовірність», «позитивна чи негативна оцінка осіб, предметів чи ситуацій» (*Ich verstehe immer Bahnhof! So läuft also der Hase! Dreimal darfst du raten! Alles in Butter! Du musst es [ja] wissen; Wir sind geschiedene Leute; Vielen Dank für die Blumen!*), а як емоційно-модальні протиставляє їм, зокрема, «протиріччя», «несхвалення», «недовіру» (*Hast du eine Ahnung! Zustände wie im alten Rom! Danke für Backobst! Dazu gehören [immer noch] zwei!*) [15, с. 73-90]. Слід, проте, відзначити, що при розгляді «глобальної ідіоматичності фраз» (напр.: *Wo haben wir denn zusammen Schweine gehütet? Ist dein Vater Glaser? Das kannst du deiner Großmutter erzählen!*) вчений вказує на необхідність врахування прагматичних параметрів при дослідженні ідіоматичності цих одиниць.

Напрямок вивчення вигуківих ФО об'єднує різнопланові підходи щодо їх функціональних характеристик. Л.Ф.Козирєва, Н.В.Поліщук, М.В.Гамзюк та ін. розглядають ВФО як номінативні одиниці, семантичною особливістю яких є «переосмислення експресивного характеру» [7, с. 54]. В

останні роки номінативний підхід у вивченні стійких фраз менш поширений, їх часто тлумачать як «застиглі актуалізовані мовленнєві фрагменти», в яких присутній «той рух свідомості, який в мовному плані визначається як комунікація» [14]. О.В.Кунін також наголошує на повному експресивному переосмисленні компонентів ВФО, проте дає їм у своїй класифікації заперечну характеристику, визначаючи ці фразеологізми як одиниці, що не мають ні номінативного, ні комунікативного значення [10, с. 230]. А.Г.Назарян одним з перших визначає ВФО як такі, що виконують в мові емотивну функцію [13, с. 64].

Г.Т.Кузь, хоча і виділяє вигукові фразеологізми української мови на основі класифікації фразеологізмів за принципом їх співвіднесеності із частинами мови, відзначає специфічність ВФО у єдності не морфологічних, а функціонально-семантичних ознак і робить висновок про їх комунікативний характер, тобто здатність передавати цілісне повідомлення, а не позначати окремі поняття, та емоційно-експресивне забарвлення [8, с. 28]. Розгляд цих одиниць назагал як комунікативних не є новим в українському мовознавстві (див. також роботи П.С.Дудика) і, вочевидь, базується на працях російської школи «неподільного речення», у яких переважав функціональний підхід, в рамках якого вони розглядалися як одиниці з реактивною функцією – «релятиви» (Г.В.Валімова, Д.І.Квеселевич), пізніше на передній план виносяться комунікативна функція – «комунікати» (І.О.Шаронов, О.К.Кожина, О.Ю.Вікторова), «комунікеми» (В.Ю.Мелікян, А.В.Чугуй). В.Ю.Мелікян вважає функціональний аспект основним критерієм класифікації одиниць мови, щодо комунікем як синтаксичних ФО він є домінуючим. Вчений визначає комунікативну функцію головною функцією комунікем, оскільки комунікема, як і речення, виступає в якості повідомлення, та водночас зазначає, що значення комунікем пов'язане з експресивно-емоційною сферою поведінки людини, безпосереднім виразником якої вони є. Їх особливості, тобто лексичне наповнення, моделі побудови, умови вживання і т.п. складають самотність будь-якої мови, адже вони відображають специфіку мовного мислення комунікантів, стратегії спілкування між людьми, а також рівень емоційності носіїв тієї чи іншої мови [12, с. 88].

Представник російської школи «теорії неподільного речення» О.Л.Кукса розглядає дві семантичні групи комунікем німецької мови – «ствердження/ заперечення» та «оцінки», хоча критерії поділу, за якими він до першої категорії зараховує вирази *Wo denkst du hin? Was fällt dir ein?*, а до другої – *Bist du von Sinnen? Das fällt mir nicht im Schlafe ein!*, не видаються нам чіткими і вкотре підкреслюють складність «втиснути» дані одиниці як «згорнуті репрезентанти комунікативного смислу» [9, с. 111] у рамки класифікації.

У німецькому мовознавстві дослідженню фразеологізмів зі структурою речення як пограничним явищем довший час не приділялась належна увага. В.Фляйшер поділяє усі фразеологізми за синтаксичною структурою на номінативні фразеологізми і фразеологізовані речення – «комунікативні формули» [25]. Вчений відзначає роль прагматичних параметрів у структурі ідіоматичності ФЕіК, визнаючи їх спеціалізацію на специфічні прагматичні ситуації. Ці ФО не можна описати достатньо вичерпно з погляду семантики, вони потребують прагматичного коментаря, який вказує на рутинне використання у певних комунікативних ситуаціях або подає емоційно-оцінний чи модальний ефект [27, с. 115].

Слід відзначити, що погляди науковців фокусувались переважно на ядрі «прагматичних фразеологізмів» – «типах фразеологізмів, які можна адекватно описати лише за допомогою прагматичних категорій» [20, с. 105], так званих «рутинних формулах», визначальними особливостями яких є ситуативна залежність, а не семантично-синтаксичні характеристики [21]. Власне ФЕіК німецької мови, які, крім прагматичної спеціалізації, виявляють відносну синтаксичну стійкість та часто зазнають повного чи часткового семантичного переосмислення, тобто часто є ідіомами у вузькому розумінні, якщо і потрапляли в поле зору науковців, то згадувались «між іншим» як пограничні явища і при їх розгляді науковці обмежувалися декількома загальними зауваженнями, а спеціальні дослідження тут практично відсутні.

Г.Бургер, А.Бугофер та А.Сіалм у довіднику «Handbuch der Phraseologie» (1982) «прагматично нейтральним» фразеологізмам протиставляють «прагматично марковані», які охоплюють синтаксично визначений клас стійких фраз та частково фразеологізми зі структурою словосполучення. Автори справедливо полемізують з представниками радянської школи, зазначаючи, що ними часто робилися спроби описати такі «комунікативні одиниці» за допомогою набору характеристик, який сформувався у результаті досліджень фразеологізмів зі структурою словосполучення, і накреслюють перспективи дослідження прагматично маркованих ФО з позицій теорії мовленнєвих актів, теорії мовленнєвих ситуацій та теорії мовних функцій [20].

Р.Фінкбайнер [24] розглядає лише частину ідіоматичних речень – 10 ідіоматичних конструкційних шаблонів, напр.: [*Du kannst mir/mich (mal) + INF*]: *Du kannst mir (mal) im Mondschein begegnen!*; [*Ich glaub/denk + OBJS*]: *Ich glaub/denk, mein Hamster bohnt!* та побіжно аналізує фразеологізми з імпліцитною структурою речення, а багато ФЕіК німецької мови, що не вписуються у рамки наведених шаблонів, не потрапляють у поле зору автора.

Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжних лінгвістичних шкіл засвідчує, що стосовно досліджуваних мовних одиниць в сучасному мовознавстві існують різнопланові підходи – бачимо окремі спроби розглянути їх як одиниці номінативного рівня, ширше представлені концепції розгляду даних мовних явищ як комунікативних одиниць та як «вторинних вигуків»; серед прагматично-функціональних підходів їм нерідко відводиться статус «залишкової категорії».

Такий окремих стан справ відображає загальні тенденції сучасної лінгвістики, яка являє собою не монолітну наукову дисципліну, а сукупність окремих підходів і напрямків. Ще Ф. де Сосюр відзначав, що лінгвістика належить до числа таких наукових дисциплін, в яких об'єкт не визначає точки зору, а навпаки, та чи інша точка зору створює свій особливий об'єкт. Вихід для лінгвістики як науки вчений бачив у тому, щоб вважати мову основою всіх інших проявів багатогранної і різномірної мовленнєвої діяльності і взяти її як «цілісність саму по собі», «умовність» за відправну точку класифікації, вносячи таким чином «природний порядок в ту сукупність, яка в іншому випадку взагалі не піддається класифікації» [16, с. 18]. Такий «природний порядок» видається сумнівним навіть з огляду на проведений вище аналіз власне «мовних класифікацій» фразеологічних експресивів і комунікативів, які і без належного емпіричного підтвердження містять багато критичних моментів.

З прагматичним поворотом у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці увага вже не акцентується на розмежуванні між мовою і мовленням, кут зору зміщується на функціональні аспекти і постулюється врахування «людського фактору», зв'язок мови з культурою народу, представники соціально-прагматичного напрямку розглядають мову як «соціальний гештальт».

Дослідження «прагматичних фразеологізмів» передбачає широкий підхід до розуміння фразеології, який мав місце у вітчизняному мовознавстві також і на початках становлення фразеології як науки про стійкі сполучення слів (див. праці Н.М.Шанського, О.І.Єфимова та ін.).

Сучасні теоретичні розробки широкого розуміння фразеології подають Г.Файльке та Шт.Штайн. З концепції «ідіоматичного карбування» мови («idiomatische Prägung») Г.Файльке випливає, що як розуміння, так і продукування мовних виразів великою мірою визначаються конвенційними перевагами. Ідіоматичне карбування виразів відбувається у вжитку та в результаті вжитку, вони прив'язуються до типових комунікативних контекстів, ситуацій і функцій. Розуміння ідіоматично карбованих виразів передбачає знання конвенцій їх вживання, тобто на передній план виноситься контекстуалізація виразу, а не його структурно-семантичне декодування. Таким чином, взаєморозуміння в процесі комунікації досягається не лише і не стільки в результаті існування певного стійкого, закріпленого системного значення, але і завдяки спільності – але нетотожності – досвіду комунікантів. На основі процесу ідіоматичного карбування формується «важлива площина мовного вміння», «лінгвістична площина виражальних одиниць», яка виступає ніби посередником між чітко структурованим системним аспектом мови і мовно-комунікативною практикою, тобто індивідуальними умовами мовлення та текстотворення. Це «мовне вміння» не є «структурованим за системно-категорійним аспектом, але все ж прагматично впорядковане» [23, с.15-19; 22].

З широким розумінням фразеології корелює широка концепція значення, згідно з якою мовне значення є надто комплексним, щоб усі його види можна було б описати за допомогою одних й тих самих теоретичних понять. Ф.Кулмас при розгляді значення рутинних формул, посилаючись на Ч.Філмора, який у своїх новіших роботах відмовляється від редуціоністських семантичних моделей, стверджує, що мова йде не лише про класичний поділ на денотативні і конотативні компоненти, а також й про те, що на сукупне значення виражальних одиниць впливають **частотність вживання, стандартизованість, функціональна специфіка і ситуативна прив'язаність** і всі ці характеристики мають градуальний характер [21, с. 72].

У рамках концепції ідіоматичного карбування мови та «шаблонної мови» (S.Stein) можна виділити рівень дискурсивних одиниць – синтаксично оформлених у вигляді речень стійких одиниць, які в прагматичному плані є окремими висловлюваннями і служать для досягнення комунікативної мети у різних типах мовленнєвих ситуацій. Серед інструментів інтенціонального мовного вжитку, коли стійкі фрази використовуються з метою досягнення певного комунікативного та риторично-стилістичного ефекту, ми виокремлюємо функціональний клас **фразеологічних експресивів і комунікативів** як одиниць мовленнєвої ідіоматики. Фразеологічні експресиви і комунікативи – це окремі висловлювання, синтаксично оформлені у вигляді речень (еліптичних речень), закріплені узуально в мовній спільноті для вираження інтенцій, оцінок і емоцій мовця, які характеризуються вживаністю, відтворюваністю, відносною стійкістю, комплексним значенням і виконують комунікативну і часто експресивну функцію. Функціональний підхід до вивчення даних одиниць, на нашу думку, є більш перспективним і відповідає тенденціям і потребам сучасної лінгвістики. Мова – система функціональна у всіх своїх проявах, одним з яких є фразеологічні експресиви і комунікативи.

Детальний критичний аналіз лінгвістичних концепцій, які розглядали ці одиниці окремо як **комунікативні**: «комунікативи» як «експресивні засоби мови» (О.К.Кожина), «один з найяскравіших засобів емоційно-експресивної експлікації комунікативного смислу» (В.Ю.Мелікян) чи як **вигуків ФО**:

ФО з «повним експресивним переосмисленням компонентів» (О.В.Кунін), фразеологічні єдності зі «спеціалізацією експресивного значення» (В.В.Виноградов; В.І.Гавриш), ФО з «високим ступенем експресивності» (М.В.Гамзюк) робить очевидною доцільність представити їх як єдине функціональне поле ФЕіК, де в широкому діапазоні розміщені групи ФО, які за функціонально-семантичними характеристиками наближаються до «власне фразеологічних комунікативів» чи «власне фразеологічних експресивів». Такий відносно вільний принцип класифікації дає змогу найбільш відповідно, «без наруги» (пор. висловлювання Г.Бургера про те, що «чим строгішою є схема класифікації, тим більшою є небезпека «вчинити наругу» над мовними явищами, або: найбільш деталізована класифікація має найбільш обмежене застосування» [20, с. 20]) проаналізувати ці мовні феномени, які, по суті, є застиглими актуалізованими фрагментами мовленнєвої діяльності, передусім розмовного мовлення, яке практично не реалізується поза менш чи більш яскраво вираженою експресією.

Вчені часто вказують на багатозначність категорії «експресивності», зауважують, що проблема експресивності є дискусійним явищем, і навіть ставиться питання про доцільність вживання цього поняття у лінгвістиці [3, с. 80]. Дійсно, огляд праць щодо категорії експресивності виявляє, що експресивність часто тлумачиться через вираження емоцій (такий підхід бере початок ще з праць Ш.Баллі) і ототожнюється з категорією емоційності vs емотивності; ця категорія також інколи розширюється і зливається з поняттям «виразності» і кваліфікується як стилістичне явище. У інших концепціях експресивність визначається як сумарна категорія, результат взаємодії суб'єктивно орієнтованих функцій мови, зокрема оцінної та емотивної, напр. В.Н. Телія розглядає як семантичну основу експресивності конотацію – семантичну сутність, що «узуально або оказіонально входить до семантики мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне і стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності при її позначенні у висловлюванні, яке отримує на основі цієї інформації експресивний ефект» [17, с. 5]. На нашу думку, таке різнопланове тлумачення поняття експресивності власне і робить можливим визначення його як родового чи сумарного до вищеперелічених категорій при розгляді ФО, зокрема ФЕіК. Схожої думки дотримується також С.Льобнер, який вважає, що висловлювання має експресивне значення, якщо воно служить безпосередньому вираженню суб'єктивних відчуттів, почуттів, оцінок і ставлень. Автор використовує для таких виразів поняття «експресиви» («Expressive»), і охоплює ним як власне вигуки *au, oh*, так і фразеологічні одиниці *Ach, du liebe Zeit! Ich glaub', ich spinne* [28, с. 43-44]. Здатність виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне ставлення до позначуваних ним предметів і явищ дійсності як прояв експресивної функції мови розглядає В.О. Александрова [1, с. 7]. Лінгвістичний енциклопедичний словник також тлумачить експресивність як сумарну категорію: визначає її як «сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати у комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту та до адресата мовлення»; експресія розглядається як «здатність вираження психічного стану мовця» [11, с. 591].

Експресивній функції мови у працях вчених відводиться важливе значення. Науковці розглядають її як одну з базових функцій мови, що реалізується в будь-якому висловлюванні поряд з комунікативною: «мова не могла б виконувати своєї інструментальної комунікативної функції, якби не володіла експресивною функцією» [2, с. 75]. Як дві основні функції висловлювання розглядає експресивну та комунікативну функції І.Г.Торсуєва, і якщо одиниця (мови) має функціональну домінанту, тоді ця функція стає функцією самої одиниці, власне формує цю одиницю [18, с. 61-62].

Фразеологічні експресиви і комунікативи німецької мови являють собою барвисту палітру конвенціалізованих мовленнєвих одиниць, в яких як у «мовних заготовках» імпліковані складні комунікативні та експресивні смисли: в них переплітаються у різних пропорціях емоції, відчуття, оцінки, ставлення суб'єкта до екстралінгвістичної ситуації, поведінки чи слів співрозмовника та різноманітні комунікативні інтенції – погрози, відмови, протесту, запевнення, заспокоєння, спонукання. У кожній окремій мовленнєвій ситуації відбувається експлікація цих значень, виявляється уся багатогранність даних одиниць. Фразеологічні експресиви і комунікативи, по суті, відображають суб'єктивну сторону мовної свідомості. Але суб'єктивність тут є інтерсуб'єктивною, надбанням мовної спільноти і виступає соціальним феноменом. Слід зауважити, що склад ФЕіК у мовній спільноті постійно оновлюється, частина одиниць виходить з ужитку, їх місце займають нові одиниці, які утворюються внаслідок процесів креативності та продуктивності, і швидкість цих змін і частота оновлень значно вище від середніх показників, існуючих у мові. Велика кількість ФЕіК в системі мови, зокрема власне фразеологічних експресивів, одиниць, що слугують головним чином для вираження емоцій (*Ach, du ahnst es nicht! Ach du dickes Auge! Mein Gott, Walther! Da schlag' einer lang hin! Ich glaube, mein Hamster bohntert/humpelt/ jodelt*), зумовлюється тим, що у повсякденній мовленнєвій практиці фрази, які виражають безпосередньо живу, інтенсивну емоцію рідко формулюються таким чином, щоб всі поняття і логічні відношення між ними були експліцитно виражені, емоції виражаються здебільшого непрямо: «емоція, названа прямим словом, є емоція усвідомлена, а не така, що безпосередньо переживається; стаючи предметом думки, вона попадає під контроль свідомості і, як правило, втрачає частину інтенсивності» [5,

с. 234]. Виращення емоцій, оцінні ставлення накладаються також на значення тієї частини ФЕіК, що виступають інструментом регулятивного аспекту комунікативної функції, тобто одиниць, які вживаються для вираження погрози, перестороги (*Ich werde /will dich Mores lehren; Sieh zu, dass du Land gewinnst!*), відмови, неприйняття (*Nur über meine Leiche! Du kannst mich/mir [mal] /kann mich mal gern(e) haben! Lieber bohre ich mir ein Loch ins Knie!*) та різнопланових спонукань (*Nur keine Müdigkeit vorschützen! Haut den Lukas! Ab nach Kassel! Abwarten und Tee trinken!*). Конвенціалізація великої маси регулятивних висловлювань, мабуть, має давню традицію, адже регулятивна функція відігравала домінуючу роль на ранніх стадіях глотогенезу.

Підсумовуючи розгляд питання щодо зображення досліджуваних одиниць як єдиного функціонального поля ФЕіК, варто також зазначити, що автори сучасного довідника з фразеології «Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung» (2007) наголошують на поліфункціональності цих одиниць, адже багато ФО, які виражають згоду, схвалення чи відмову, неприйняття вживаються не лише у когнітивному смислі, але і як вирази у експресивній функції, і, таким чином, є практично неможливим утворити чіткі класи, адже багато одиниць належатимуть до кількох груп [29, с. 450]. Вживаючи ФЕіК, мовець виступає у комунікативному процесі «неподільним суб'єктом, що пізнає, відчуває, оцінює і діє» («ein unteilbares erkennendes, fühlendes, wertendes und handelndes Subjekt»)[26, с. 130]. Тому перспективи для подальших досліджень ми бачимо передусім у розгляді ФЕіК у їх контекстній актуалізації, зокрема емпіричною базою цих досліджень може служити німецькомовний Інтернет-корпус.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса: На материале англ. языка/ Ольга Викторовна Александрова. – М.: Высш. школа, 1984. – 211с.
2. Гак В.Г. К диалектике семантических отношений в языке // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 73-92.
3. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення в процесі створення фразеологічних одиниць: На матеріалі німецької мови. Монографія/ Микола Васильович Гамзюк. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
4. Гамзюк Н.В. Междометные фразеологические единицы немецкого языка (опыт диахронического исследования): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Гамзюк Николай Васильевич. – К, 1993. – 187 с.
5. Долинин К.А. Стилистика французского языка / Константин Аркадьевич Долинин. – Ленинград: Просвещение, 1978. – 343 с.
6. Кожина Е.К. Коммуникативы: структурно-семантический, лингвопрагматический и эстетико-образительный аспекты: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01/ Кожина Елена Константиновна. – Таганрог, 2004. – 166 с.
7. Козырева Л.Ф. Устойчивые фразы и контекст/ Людмила Филипповна Козырева. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1983. – 120с.
8. Кузь Г.Т. Вигуків фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01/ Кузь Галина Тарасівна. – Чернівці, 2000. – 187 с.
9. Кукса А.Л. Коммуникемы немецкого и русского языков с семантикой "утверждения" / "отрицания" и "оценки": дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.04/ Кукса Алексей Леонидович. – Ростов н/Д, 2004. – 172 с.
10. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Опыт систематизированного описания / Александр Владимирович Кунин. –М.: «Международные отношения», 1972. – 288 с.
11. Лингвистический энциклопедический словарь/ Гл. ред..В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
12. Меликян В.Ю. К проблеме классификации нечлененых предложений // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания: Межвуз. сб.(в 2 ч.). – Ростов н/Д, 2001. – Ч. 1. – С.88-99.
13. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка/ Арман Грантович Назарян. – М.: Высш. школа, 1976. – 318 с.
14. Прутчикова В.В. Семантико-функциональные особенности немецких пословичных высказываний: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Прутчикова Валентина Васильевна. – Днепропетровск, 2002. – 234 с.
15. Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы/ Александр Давидович Райхштейн. – Ленинград: Просвещение, 1971. – 184с.
16. Сосюр Ф. Курс общей лингвистики/ А. Сухотин (пер. с фр.); Ш. Балли, А. Сеше (ред.). — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 426 с.
17. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц/ Валентина Николаевна Телия. — М.: Наука, 1986.— 143 с.
18. Торсуева И.Г. Теория высказывания и интонация // Вопросы языкознания. – 1976. – №2. – С. 53-65.
19. Burger H. Phraseologie/ Harald Burger. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2007. – 240 S.
20. Burger H., Buhofer A., Sialm A. Handbuch der Phraseologie. – Berlin: Gruyter, 1982. – 433 S.
21. Coulmas, F. Routine im Gespräch/ Florian Coulmas. – Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik. – Wiesbaden: Athenaion, 1981. – 262 S.
22. Feilke H. Common sense-Kompetenz. Überlegungen zu einer Theorie des «sympathischen» und «natürlichen» Meinens und Verstehens: Dissertation/ Feilke, Helmuth. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1994. – 422 S.
23. Feilke, H. Sprachlicher Common sense und Kommunikation // Der Deutschunterricht 6. – 1993. – S. 6-21.
24. Finkbeiner, R. Idiomatic Sätze des Deutschen: Doktorsavhandling... tyska språket/ Finkbeiner, Rita. –

Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 2008. – 294 S.

25. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache/ Wolfgang Fleischer. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1982. – 250 S.

26. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache / Rosemarie Gläser. – Leipzig: Enzyklopädie, 1986. – 201 S.

27. Kleine Enzyklopädie – deutsche Sprache/ Wolfgang Fleischer (Hg.). – Frankfurt am Main: Lang, 2001. – 845 S.

28. Löbner S. Semantik/ Sebastian Löbner. – Berlin: de Gruyter, 2003. – 387 S.

29. Phraseologie : ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung: In 2 Bd. / Hg. H.Burger. – Berlin; New York: De Gruyter, 2007. – Bd.1: Phraseologie /1. – 613 S.

30. Reichstein, A.D. Zur Analyse der festgeprägten Sätze im Deutschen// Deutsch als Fremdsprache 10. – 1973. – S. 212-222.

31. Wortverbindungen – mehr oder weniger fest/ [Hg. Steyer, K.]. – Berlin; New York: de Gruyter, 2004. – 448 S.

Ольга ВАЛЬКІВ

АКТУАЛИЗАЦИЯ КОГЕЗИИ ТЕКСТА НА МАТЕРИАЛЕ ИНАУГУРАЦИОННЫХ ВЫСТУПЛЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТОВ АМЕРИКИ

У цієї статті розглядаються різні підходи до визначення поняття когезії, надається її класифікація та систематизація засобів вираження когезії. На матеріалі інавгураційних звертань президентів Америки ми провели стилістичний аналіз вираження когезії тексту.

Ключові слова: когезія, когерентність, зв'язність тексту, засоби вираження когезії, форми когезії.

The article deals with different approaches to the definition of cohesion, it gives the classification of cohesion and systematization of expressive means of cohesion. We made a stylistic analysis of reproduction of cohesion on the material of American Presidents' inaugural addresses.

Key words: cohesion, coherence, coherency of text, means of cohesion expression, forms of cohesion.

В статье рассматриваются разные подходы к определению понятия когезии, предоставляется её классификация и систематизация средств выражения когезии. На материале инавгурационных обращений президентов Америки мы произвели стилистический анализ актуализации когезии текста.

Ключевые слова: когезия, когерентность, связность текста, средства выражения когезии, формы когезии.

Все больше внимания сосредотачивается на тексте, понимаемом как процесс, так и результат коммуникации, тексте как комплексной единице знакового характера, обладающей планом содержания и выражения и выполняющей в человеческом общении определенную коммуникативную функцию.

Объектом нашего исследования является текстовая категория когезии. Предметом нашего исследования выступают способы и средства актуализации когезии в тексте.

Цель исследования заключается в определении особенностей актуализации когезии текста. Поставленная цель обуславливает следующие задачи:

1. Рассмотреть теоретические ведомости о понятии когезии текста.
2. Установить рабочее понятие когезии.
3. Определить типы когезии и определить типологию её форм и значений.
4. Систематизировать средства выражения когезии в тексте.

Понятия *когезия*, и следует добавить *когерентность*, принадлежат к основным понятиям теории текста. Они считаются определяющими, строительными характеристиками текста, необходимым условием текстуальности. Однако подход к данным понятиям и явлениям, их определение и применение в разных концепциях расходятся.

Понятие когерентность применяется к содержательной (тематической) стороне текста, это глобальная организация содержания текста, для которой особое значение имеет коммуникативная ситуация и набор знаний отправителя и получателя текста. Когезия, наоборот, является глобальной организацией выражения текста, это «видимое» сцепление единиц текста с помощью средств отдельных языковых уровней. Когезия вторична по отношению к когерентности, так как последняя может формально не проявляться «на поверхности» [1].

Понятия когезии и когерентности по-разному толковались различными учеными. Так, Комиссаров различает понятия когезии и когерентности, выделяя формальную связность текста (когезия)